

خواندن تجسسی

روش جست و جو و پژوهش برای یادگیری و درک عمیق تر

دکتر نیره شاه محمدی

چه نوع سؤالاتی مناسب هستند؟

سؤالاتی که برای هر زمینه، به خصوص زمینه علمی، مناسب هستند با مقصود خواننده و طبیعت مطلب نسبت مستقیم دارند. هر موضوع علمی خاص روش تجسسی مخصوص به خود را دارد. منظور از روش تجسس، راه‌های جمع‌آوری، بررسی، سازمان دادن، و تغییر دادن اطلاعات و دانش‌هاست. این روش‌های تجسس توسط اشخاصی که در زمینه‌های خاص علمی کار می‌کنند، مورد استفاده قرار می‌گیرند.

برای مثال، وجه مشخص روش تجسس در علوم تجربی، طرح سؤالات به هنگام انجام مراحل پژوهش علمی است؛ یعنی سؤالات مربوط به فرض‌ها، تعاریف، اصطلاحات، مشاهدات، فرضیه‌ها، اطلاعات جمع‌آوری شده در آزمایشگاه یا صحنه‌های طبیعی، تفسیر این اطلاعات، و نتیجه‌گیری از آن‌ها. در علوم طبیعی و علوم دیگر، تجسس و پژوهش معمولاً به صورت طرح سؤالات صورت می‌گیرد و علاوه بر آن، از بیانات غیرسؤالی چون فرضیه‌ها و هدف‌ها نیز استفاده می‌شود.

به یاد داشته باشید، اگر سؤالاتی که خواننده طرح می‌کند با روش تجسس و پژوهش موضوع علمی مورد مطالعه هماهنگی داشته باشند، او مطالبی که می‌خواند کامل‌تر درک خواهد کرد. بدین طریق خواننده کمتر خارج از گود قرار خواهد داشت، و بیشتر کار او جنبه مشارکت پیدا خواهد کرد. وقتی یک خواننده سؤالاتی هماهنگ با روش پژوهش و تجسس یک رشته علمی طرح می‌کند، گفته می‌شود که وی طرز فکر علمی دارد.

در همه موضوعات، از تاریخ گرفته تا زبان انگلیسی، فلسفه، یا هر مطلب دیگری، روش‌های تجسسی مربوط به هر موضوع به وسیله محققان آن موضوع به طور کمابیش یکسان به کار می‌روند. این روش‌ها را می‌توان از طریق بررسی تعداد و نوع سؤالاتی که خواننده و یا مؤلفان هر زمینه علمی طرح می‌کنند، کشف کرد و یاد گرفت.

کسی که به دنبال چیزی می‌گردد، از کسی که به دنبال آن نمی‌گردد، به احتمال بیشتری آن را پیدا می‌کند. بنابراین، جست‌وجو برای پیدا کردن پاسخ و تجسس، ترکیبی از کنجکاوی کودکانه و بلوغ بزرگسالانه است. تجسس یکی از مؤثرترین روش‌های یادگیری است که از طریق آن می‌توان حجم بزرگی از مطالب علمی را به طریق درست در حافظه ذخیره و به هنگام مناسب از آن استفاده کرد. اگر یادگیرنده با روش‌های تجسس و پژوهش مخصوص هر رشته آشنایی بیشتری کسب کند، انواع یادگیری در یک زمینه دانش برای وی آسان‌تر می‌شود. برجسته‌ترین پیشرفت‌های بشری در نتیجه سؤالاتی حاصل شده‌اند که ذهن‌های خلاق مردمان جست‌وجوگر طرح کرده‌اند. کارهایی که شایستگی اهدای جایزه نوبل را پیدا کرده‌اند، کشفیات علمی، و شاهکارهای هنری، همه نتایج کاربرد روش‌های تجسسی هستند.

روش خواندن تجسسی یکی از روش‌های مؤثر مطالعه است که کمک می‌کند خواننده توجه داشته باشد به دنبال چه چیزهایی می‌گردد. خواندن تجسسی مستلزم سؤال کردن به طور جدی و پیگیری برای فهم عمیق مطالب است که کنجکاوی خواننده را ارضا می‌کند و هدف او را از خواندن مطلب محقق می‌سازد. جریانی منظم از سؤالات و کنترل روی کیفیت و جهت آن‌ها، از وجوه تمایز روش خواندن تجسسی از سایر روش‌هاست. هدف این روش افزایش دامنه تمرکز حواس و درک عمیق‌تر معانی است.

به خاطر داشته باشید که طرح سؤال در تمام اوقات مطالعه مفید است. طرح سؤال قبل از خواندن یا در ضمن خواندن اجمالی، قدرت پیش‌بینی و علاقه خواننده را افزایش می‌دهد. طرح سؤال به هنگام مطالعه، علاقه فرد را حفظ می‌کند و به او کمک می‌کند مطالب دشوار را تجزیه و تحلیل کند و آن‌ها را بهتر بفهمد. طرح سؤال پس از مطالعه، کمک می‌کند تا خواننده میزان درک خود را از مطالب ارزشیابی کند و دید انتقادی خود را وسعت دهد.

این روش طی سه مرحله اجرا می‌شود:

۱ سؤال کردن قبل از مطالعه

از دانش‌آموزان بخواهید قبل از خواندن اجمالی یک مطلب، از خود بپرسند که هدف کلی آن‌ها از خواندن آن چیست. چه می‌خواهند یاد بگیرند؟ برای مثال، بعد از خواندن درس سلول و سازمان‌بندی آن (علوم تجربی پایه هفتم)، از خود بپرسند هدف مؤلف از بیان سازمان‌بندی سلول چیست؟ چرا سلول کوچک‌ترین واحد زنده است؟

به آن‌ها خاطرنشان کنید که سؤالات مربوط به هدف از مطالعه، طرز فکر آن‌ها را نسبت به مطلب مورد مطالعه روشن می‌سازند و در آن‌ها نسبت به مطالعه علاقه ایجاد می‌کنند و از مقاومت آن‌ها نسبت به مطالعه می‌کاهد. سپس از آن‌ها بخواهید به هنگام خواندن اجمالی، از عنوان‌ها، عنوان‌های فرعی، پاراگراف‌های مقدمه و نتیجه، و از این قبیل سؤال بسازند؛ سؤال‌هایی مانند شباهت سلول‌ها چیست؟ اضطراب چیست؟ (تفکر و سبک زندگی پایه هفتم)، منظور از اضطراب امتحان چیست؟ مطالعه اجمالی اطلاعات کافی به آن‌ها می‌دهد تا سؤالات مفید و مناسبی طرح کنند. طرح سؤال پیش از خواندن دقیق یک مطلب آن‌ها را وامی‌دارد که به‌طور فعالانه به مطالعه کتاب بپردازند.

در ادامه به آن‌ها بگویید که سؤالات پایان فصل‌ها و پایان کتاب را مطالعه کنند. مطالعه این سؤالات پیش از خواندن فصل یا کتاب به آن‌ها نشان می‌دهد که چه چیزهایی از نظر مؤلف کتاب مهم است و به آن‌ها کمک می‌کند تا به هنگام مطالعه، به نکات لازم، توجه بیشتری داشته باشند. معمولاً سؤالاتی که پیش از مطالعه کامل طرح می‌شوند، اهمیت کتاب را برای خواننده مشخص می‌سازند و هدفشان این است که به خواننده نوعی اطلاعات قبلی درباره مقصود نویسنده بدهند.

۲ سؤال کردن هنگام مطالعه

از دانش‌آموزان بخواهید جملات موضوعی را به‌صورت سؤال درآورند. سؤالاتی که هنگام مطالعه طرح می‌شوند، علاقه خواننده را به مطلب حفظ می‌کنند و کارایی او را افزایش می‌دهند. عنوان داخل فصل یا جمله اول یک پاراگراف را می‌توان به سؤال تبدیل کرد و از آن برای روشن ساختن مطالب بعدی بهره گرفت. برای مثال، جمله «اسلام، آیین و قانونی است که متعلق به همه افراد بشر است» (فارسی پایه هفتم) را می‌توان به این صورت سؤالی کرد: «چرا اسلام، آیین و قانونی است که به همه افراد بشر تعلق دارد؟» یا جمله «خداوند هرگاه خیر کسی را بخواهد، دوست شایسته‌ای را روزی او می‌گرداند» (تفکر و سبک زندگی پایه هفتم) را این گونه

سؤالی می‌کنیم: «چرا خداوند هر وقت خیر کسی را بخواهد، دوست شایسته‌ای را روزی او می‌گرداند؟»

دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا بعد از طرح سؤال، برای یافتن جواب به خواندن بپردازند. این روش خصوصاً وقتی که مطلب دشوار است یا دانش‌آموزان به آن علاقه ندارند، بیشترین کمک را به آن‌ها می‌کند. در ادامه از آن‌ها بخواهید با مؤلف به گفت‌وگو فرضی بپردازند و سؤالات خود را از او بپرسند؛ مثلاً: «جناب آقای فردوسی! منظور شما از سرودن شعر رستگاری چیست؟» (فارسی پایه هفتم). اساس فکری شما برای سرودن چنین شعری چیست؟ آیا شما اطلاعات لازم را برای درک معنای شعر بیان کرده‌اید؟ کاربردهای عملی شعر کدام هستند؟

به آن‌ها بگویید از طرح سؤالات دشوار سر باز نزنند؛ حتی سؤالاتی که برای خود مؤلف هم جواب دادن به آن‌ها دشوار باشد. سؤالاتی که هنگام مطالعه طرح می‌شوند، علاقه خواننده را به کشف معانی حفظ می‌کنند. همچنین، این نوع سؤالات از حدود مطالب سطحی می‌گذرد و تجزیه و تحلیل انتقادی مطالب را به‌طوری عمیق سبب می‌شوند.

۳ سؤال کردن بعد از مطالعه

دانش‌آموزان بعد از خواندن مطلب با طرح سؤال می‌توانند میزان فهم خود را از مطالب ارزشیابی کنند؛ سؤالاتی مانند اینکه:

- اگر درون آب به‌جای میخ داغ، میخ سردی بیندازیم، چه اتفاقی می‌افتد؟ (علوم تجربی پایه هفتم).
- دو جسم را در نظر بگیرید و جنبش مولکولی آن‌ها را با هم مقایسه کنید. چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟
- چرا انسان به دوست نیاز دارد؟ هر شخصی، در انتخاب دوست لازم است چه نکاتی را در نظر بگیرد؟ (تفکر و سبک زندگی پایه هفتم).

- منظور از «دشمن دانا به از دوست نادان» چیست؟

اگر سؤالاتی که آن‌ها طرح می‌کنند، با روش تجسس و پژوهش موضوع علمی مورد مطالعه هماهنگی داشته باشد، میزان فهم آن‌ها را ارزشیابی می‌کند، یادگیری آن‌ها را به سطح عمل درمی‌آورد، و سبب ایجاد نظر انتقادی در آن‌ها نسبت به مطالب می‌شود.

روش مطالعه تجسسی را به‌عنوان روشی آموزشی به کار ببرید و از دانش‌آموزان بخواهید با هم کلاسی‌های خود از طریق طرح سؤال، مطالبی را که خوانده‌اند، مورد بحث قرار دهند. سعی کنند مطالب را به‌صورت سؤال طرح کنند، نه اینکه آنچه را که خوانده‌اند، نقل قول کنند. از یکدیگر سؤالاتی بپرسند که سرانجام آن‌ها را به مطالبی که آموخته‌اند، هدایت کند. این کار به‌نوعی خلاقیت و انعطاف‌پذیری نیاز دارد. این روش به شما نشان خواهد داد که دانش‌آموزان شما آنچه را که خوانده‌اند، به درستی درک کرده‌اند یا نه.

در ادامه اجرای این روش به دانش‌آموزان بگویید، حال که مطالبی را که خوانده‌اند تا حد رضایت‌بخشی فهمیده‌اند، می‌توانند دربارهٔ نظم داخلی مطالب، ارزش اثر، و اعتبار آن سؤالات انتقادی مطرح کنند. همچنین، می‌توانند دربارهٔ دسته‌بندی مطالبی که خوانده‌اند، اهمیت آن‌ها، و روابط آن‌ها با سایر مطالب علمی نظر انتقادی بدهند.

کنترل سؤالات دانش‌آموزان

در حالی که طرح سؤالات متعدد باعث ایجاد و حفظ علاقه و دقت خواننده به مطلب می‌شود، کنترل روی کیفیت و جهت سؤالات برای روش صحیح خواندن تجسسی ضرورت دارد. سؤالات ساده به دنبال معانی سطحی و مشخص هستند؛ همچون کی؟ چه؟ چه وقت؟ و کجا؟ سؤالات عمیق‌تر روابط درونی میان معانی و اندیشه‌های یک فصل یا یک کتاب را بررسی می‌کنند. این دسته از سؤالات، فرض‌ها و منظورهای نویسنده را مورد پرسش قرار می‌دهند. حتی بعضی سؤالات فراسوی اثر مؤلف تجسس می‌کنند و به دنبال استنباط‌های مؤلف و اعتبار و ارزش اثر و همچنین، رابطهٔ مطلب با سایر مطالب زمینه کار مؤلف هستند.

تمرین ۱: از دانش‌آموزان بخواهید، از کتاب علوم تجربی پایهٔ هفتم، فصل «سفرهٔ سلامت»، عنوان فصل، عنوان‌های فرعی فصل، عکس‌ها، جدول‌ها و... را در یک دقیقه بررسی کنند و هر چه می‌توانند سؤال طرح کنند. این کار را ذهنی انجام دهند و برای هر سؤال که طرح می‌کنند، در یک صفحهٔ کاغذ یک علامت بگذارند. در این کار تعداد سؤال‌ها اهمیت دارد نه کیفیت آن‌ها. در اولین تمرین اگر دانش‌آموزان شش تا پانزده سؤال طرح کنند، موفق بوده‌اند. در کلاس «تفکر و سبک زندگی»، این تمرین را با فصل «اضطراب چیست؟» از کتاب تفکر و سبک زندگی پایهٔ هفتم تکرار کنید. از دانش‌آموزان بخواهید این بار سعی کنند تعداد سؤالات خود را حداقل دو برابر کنند (مطلوب است که تعداد سؤالات آن‌ها بین ۱۲ تا ۳۰ سؤال باشد). به آن‌ها یادآوری کنید که اگرچه ممکن است سؤالات اولیهٔ آن‌ها قدری ناپخته به نظر برسند، ولی مایوس نشوند و

فراموش نکنند که سؤالات ناپخته غالباً تقلیدهای نخستین سؤالات سنجیده هستند. این نوع تمرین در ایجاد علاقه نسبت به مطالب مورد مطالعه بسیار مفید است.

تمرین ۲: از دانش‌آموزان بخواهید، ضمن خواندن درس شانزدهم فارسی با عنوان «آدم‌آهنی و شاپرک»، اگر مؤلف سؤالاتی طرح کرده است، به‌طور اجمالی آن‌ها را بخوانند (سؤالاتی مانند: چرا آدم‌آهنی از شاپرک خوشش آمد؟ چرا آدم‌آهنی پس از مرگ شاپرک به سؤالات جواب درست نمی‌داد؟) سپس به هنگام مطالعهٔ کامل فصل، سعی کنند به این سؤالات جواب بدهند:

- آیا سؤالات مؤلف به فهم بهتر آن‌ها از مطالب کتاب کمک می‌کند؟
- این سؤالات بیشتر مربوط به نکات کلی فصل هستند یا مطالب جزئی؟
- آیا فکر می‌کنند می‌توانید نوع دیگری از سؤالات طرح کنید که هم به کنجکاوی شما پاسخ دهند و هم به درک مطالب شما کمک کنند؟

فایده‌های خواندن تجسسی

سؤال کردن، به علاقه‌مند کردن خواننده به مطالب خواندنی و حفظ علاقهٔ وی به هنگام مطالعه منجر می‌شود. وقتی که خواننده به‌طور طبیعی نسبت به موضوعی کنجکاو نیست، از طریق سؤال کردن می‌شود نوعی کنجکاوی در او ایجاد کرد. دانش‌آموزان شما می‌توانند از طریق سؤال کردن، به خواننده‌ای فعال تبدیل شوند. رضایت حاصل از یافتن جواب سؤالات، کار خواندن را لذت‌بخش‌تر می‌سازد و زمان نگهداری مطالب را در حافظه طولانی‌تر می‌کند. این روش فایده‌های زیادی دارد که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیرند:

- کمک به تمرکز حواس از طریق تحریک حس کنجکاوی؛
- غلبه بر تنبلی، حالت کسلی و پرتی حواس از طریق شرکت فعالانه در مطالعه؛
- آمادگی بیشتر برای گذراندن موفقیت‌آمیز امتحانات و شرکت در بحث‌های کلاسی؛
- افزایش زمان نگهداری مطالب در حافظه از طریق کسب رضایت حاصل از دادن پاسخ درست به سؤالات؛
- افزایش آفرینندگی از طریق نوع تفکری که هدفش همواره طرح پرسش و جست‌وجو برای دادن پاسخ به پرسش است.

منابع

۱. خادمی، معین‌الله (۱۳۷۹). مطالعهٔ روشمند. پارسایان.
۲. سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۰). روش‌های یادگیری و مطالعه. نشر دوران. تهران.
۳. فریل نیس، لیندا (۱۳۸۰). فن مطالعه. ترجمهٔ علی صلح‌جو. مرکز نشر دانشگاهی. تهران.
4. <http://vista.ir/content/19185>